

Kultur / **Bøger**

Radikal, men ikke radikal nok

Arbejd, arbejd. Still fra Bikstok røgsystems 'Fabrik'

ANMELDELSE / 21.04.17

I en ny bog lancerer Eskil Halberg et dobbeltangreb på arbejde, både som lønarbejde og som institution. Lediggang er ikke roden til alt ondt, men det er arbejdet tværtimod. Bogen er dog bedst ved at tjene som illustration af, hvorfor det er så svært at levere en overbevisende kritik af arbejdet. Den er radikal, men bliver ikke radikal nok.

Kristoffer Bayer

I første linje af Bertrand Russels essay *Hyldest til lediggang* fra 1932 skriver han, at »som de fleste i min generation voksede jeg op med talemåden 'lediggang er roden til alt ondt'«. At dømme på titlen af Forlaget Nemos nyeste udgivelse i deres Tumulti-serie, er forfatteren Eskil Halberg angiveligt også vokset op med denne talemåde: *Roden til alt ondt*, hedder hans lille, interessante bog.

Det er svært at sige, hvorfra den gængse talemåde stammer. Man kan selvfølgelig altid give Bibelen skylden: I apokryfen *Siraks Bog* kan man nemlig læse, at »af lediggang lærer man meget ondt«. Et andet bud er det latinske ordsprog *otium est pulvinar diaboli*, »lediggang er djævlens hovedpude«, som blandt andet Søren Kierkegaard citerer i *Vexeldriften* fra 1. bind af *Enten-Eller*. Ifølge *Den Store Danske* citeres dette ordsprog nemlig oftere som det berygtede »lediggang er roden til alt ondt.« Ordsproget var Kierkegaard bestemt ikke enig i. Han mente nærmere, at »Lediggang er da saa langt fra et være Roden til det Onde, at den snarere er det sande Gode«, som han skriver i *Vexeldriften* og fortsætter:

»Kjedsommeligheden er Roden til det Onde, den er det, der maa holdes borte.« Hvis djævelen ikke keder sig, mente Kierkegaard, har han slet ikke tid til at lægge hovedet på puden. Men Kierkegaard fremhævede en modsætning, som i eftertiden har fået stadigt større betydning – modsætningen mellem lediggang og arbejde: »Da imidlertid Folk troe, at det er Menneskets Bestemmelse at arbeide, saa er Modsætningen rigtig: Lediggang – Arbeide.«

Denne fundamentale modsætning synes også at ligge til grund for, at Eskil Halberg afslutter sin bog med de højtstungne ord: »For arbejde og ikke lediggang er roden til alt ondt!«

Roden til alt ondt bærer nemlig undertitlen – *hvor det vises, at arbejdet, som institution, lægger beslag på hele menneskets tilværelse, og at det således må politisk afvikles*. Det er en lang undertitel, men med et klart budskab: Afskaf lønarbejdet. Bogen indleder kritikken af arbejde med en personlig fortælling fra forfatterens eget liv og fortæller, hvordan han sagde sit gymnasielærer job op, skrev en kronik om det i *Information*, blev forført af den nyvundne frihed, men senere begyndt at savne at have et arbejde – eller rettere, han savnede den mening, som arbejdet tilføjer ens hverdag. At indlede en systemkritik af arbejdet med en personlig fortælling er en stor udfordring, som denne bog har svært ved at løse. Den personlige fortællings udtryk er svært forenelig med systemkritikkens radikalitet.

Arbejde som arbejdskraft

Bogen er fra udgangspunktet tveægget og splittet mellem det personlige udgangspunkt og den radikale marxisme. Med de marxistiske analyser af begrebet arbejde kommer bogen dog slingrende tilbage på sporet fra det ikke så vedkommende personlige udgangspunkt. Halberg befinder sig langt bedre i det marxistiske spor og giver en koncis forklaring af de mest centrale begreber i traditionens analyse af arbejdet og dets modsætning:

»Arbejde er kilde til samfundets rigdomme, men disse rigdomme tilfalder ikke kun dem der arbejder. Den værdi som virksomheder tjener på at købe menneskers arbejdskraft kalder Karl Marx, af omveje, for merværdi. Når et menneske sælger sin arbejdskraft på markedet, køber arbejdsgiveren den fordi arbejdskraften kan producere mere værdi end arbejdskraften er købt for. Den overskydende værdi er merværdien der kan sættes i bevægelse ved at investere denne. Denne værdi i bevægelse kan man kalde for kapital.«

Dette er på sin vis marxismens *zero-level* og det er på baggrund af denne analyse, at lønarbejdet i sin definition kan betegnes som grundlæggende uretfærdigt – og dermed noget, der potentielt skal afskaffes. Men dette er ikke en nem manøvre, for hvori ligger det uretfærdige, når en lønarbejder frit udformer en kontrakt med en kapitalist? Kapitalisten overholder alle angivne regler, betaler den aftalte løn, giver arbejderne den overenskomstsikrede ferie, osv. Hvorfor er denne konstellation uretfærdig? Som forfatteren selv anfører: »Der foregår en udveksling, hvor lønnen er betalingen, og der er derfor ikke tale om uretfærdighed i almindelig forstand.« Spørgsmål bliver så, om der er tale

om uretfærdighed i en anden, mere grundlæggende, forstand? At besvare dette spørgsmål er essentielt for den marxistiske kritik af lønarbejdet – som *er* den rigtige kritik af arbejdet – men bogen lader spørgsmålet være ubesvaret. Dette er egentlig bogens lod: Der er langt fra en kritik af lønarbejdet til kravet om, at lønarbejdet skal afskaffes. Nogle ville nok mene for langt.

Arbejdet som (selv)regulering

Eskil Halberg anfører selv, at han også bruger begrebet arbejde på en anden måde end den marxistiske – det, han kalder »arbejdet som institution«, som er »et regulerende princip for mennesker der lever under de nuværende samfundsmæssige forhold. Arbejde er derfor også kontrol, ledelse, registrering og tildeling af subjektivitet.« I bogens afsluttende noter understreger Halberg selv, at han er »rundet af forskellige marxismer og Michel Foucault«, og Foucault er bestemt tydelig i Halbergs definition af det arbejdende menneske og arbejdssamfundet som et regeringsregime: »I dag består mange jobs i at producere subjektivitet og identitet, eller måder at være menneske på. Det er et fortløbende slid for de politiske institutioner at producere og opretholde idealet om 'det arbejdende menneske'.« Arbejdet koloniserer alle tilværelsen områder, hvilket marginaliserer arbejdsløse, udpiner de arbejdende og fører til stress i en hidtil uset grad. Arbejdere i alle klasser – prekariatet, *white-collar workers* og kognitariatet – er underlagt doktrinen om ledelse gennem selvledelse, og det til trods for, at kapitalismen samtidig overflødiggør store dele af arbejdet. Arbejdet gennemsyrrer det moderne samfund i en sådan grad, at borgere først er fuldgældige mennesker, når de realiserer sig selv gennem arbejdet. Som Halberg skriver: »Valget står mellem at være i arbejde (eller i hvert fald være til rådighed for det) eller social eksklusion og marginalisering. Selvom store dele af arbejdet er overflødigt.«

Forfatteren udreder også begrebet »tomt arbejde« med en historie om en spansk embedsmand, der havde modtaget løn i seks år uden at møde på arbejde. Det var først ved en hyldest for tro tjeneste, at ledelsen opdagede hans fravær. Vi får desuden gode sætninger såsom »samfundets syn på arbejdet minder om en form for protestantisk masochisme hvor vi piner os selv med arbejde, mens vi nyder vores egen smerte.« Arbejdskritikken er relevant og der er meget at tage fat på i *Roden til alt ondt*.

Mod slutningen af bogen indleder Halberg en oplysende og interessant kritik af fagbevægelsen og afslutter på baggrund heraf bogen med en positiv beskrivelse af Kommunen som et sted uden arbejde.

Begrebet om kommunen henviser til den nutidige bevægelse *Nuit Debout* fra Paris, som igen henviser til Pariserkommunen fra 1871, der til stadighed fungerer som referencepunkt for »venstrekommunist og anarkister«, hvor den »kapitalistiske socialisering blev fortrængt.« Også i København, i 2011, dukkede en protestbevægelse op ved navn *Københavnerkommunen*. Ordet kommune stammer fra det latinske *communis*, der betyder fælles, og som blandt andet filosofen Slavoj Žižek har fremhævet som et afgørende argument for hans begreb om kommunisme, der er afledt heraf. Kommunen er altså ikke et decentraliseret bureaukrati, men tværtimod et sted, hvor »mennesker forsøger at reproducere deres fælles liv ved at finde løsninger der overkommer og forviser

arbejde, penge og stat«, som Halberg anfører. Kommunen bliver således svaret på spørgsmålet om, hvorledes det er muligt at afskaffe lønarbejdet.

En vigtig kritik

Ud fra forfatterens tveæggede definition af arbejde, som skal ses i forlængelse af hans to inspirationskilder, kan man udrede bogens to centrale argumenter imod arbejdet. Det ene argument er, at »det er forbundet med tvang og udbytning at arbejde« samt at det virker »urealistisk at der i fremtiden vil være særligt meget arbejde tilbage.« Det andet argument er, at »i virkeligheden vil de fleste mennesker arbejde så lidt som muligt hvis de har mulighed for det. Derfor er der en afgørende kamp der skal kæmpes.« Arbejdet, som det er organiseret i dag, beslaglægger vores tid, kreative potentiale, politisk engagement og »hvis de kunne, ville lønmodtagere leve, være sammen med familie og venner, tage på ferie, lære, læse, dygtiggøre sig eller deltage i fællesskaber der ligger uden for arbejdet.« Arbejdet lægger beslag på hele menneskets tilværelse, som det hed i undertitlen.

Foucault og marxismen supplerer hos Halberg hinanden godt, men det er til stadighed svært at acceptere de bærende argumenter for, at lønarbejdet skal afskaffes. Bogen har et radikalt udgangspunkt, men på sin vis bliver den aldrig radikal nok: Der mangler det afgørende argument, der flytter bogen fra en kritik af lønarbejdet til kravet om, at lønarbejdet skal afskaffes. Bogen er på mange måder en god illustration af, hvor svært (og utaknemmeligt) det er at kritisere arbejde, både som institution og som lønarbejde. I samme vending bliver den derved en god illustration af, hvorfor denne kritik er desto vigtigere. Hvorom alting er: *Roden til alt ondt* er et godt sted at starte.

FAKTA

Roden til alt ondt er
udkommet på forlaget
Nemo

